

Özgün Makale

Göç ve Dil¹

Migration and Language

İŞİL ERDUYAN*

Öz

Göçmen çok dilliliği oldukça politize edilmiş bir olgudur. Ancak insanlığın doğuşu kadar eski bir kavram olan çok dillilik insan hareketinin en doğal sonucudur denilebilir. Dil olmadan insanlar birbirleriyle iletişime geçemez, ekonomik ve politik sistemler yürümez, kısacası hareket olmaz. Sosyal bilimlerdeki göç literatürü genel olarak dile çok kısıtlı bir yer ayırsa da başta toplum-dilbilim (*sociolinguistics*) araştırmaları olmak üzere dilbilimin birçok alanı göçe bağlı çok dillilik kavramını birkaç on yıldır incelemektedir. Bu makalede öncelikle çok dillilik ve göçmen çok dilliliği kavramları dilbilimin bu alt alanları bakımından incelenecektir. Ardından bu alanların günümüz Türkiye'sindeki göç profili ile ilgili bağlantıları "İstanbul'da Çağdaş Dil Çeşitliliği" adlı projenin bulguları yolu ile yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çok Dillilik, Göçmen Çok Dilliliği, Dil Çeşitliliği.

Abstract

Immigrant multilingualism is a highly politicized phenomenon. It might be argued, however, that multilingualism is the most natural consequence of human movement that is as old as humanity. Without language people cannot communicate with each other, economic and political systems cannot function, in short there can be no movement. Although the migration literature in social disciplines generally devotes very little space on multilingualism, starting with sociolinguistics, many sub-fields of linguistics have analyzed immigrant multilingualism for some decades now. In this article, the concept of multilingualism and immigrant multilingualism will be analyzed through these sub-fields. The connection between these fields and the current migration profile in Turkey today will be established through references to the project "Contemporary Linguistic Diversity in Istanbul."

Keywords: Multilingualism, Immigrant Multilingualism, Linguistic Diversity.

Giriş

Varoluşundan beri hareket hâlinde olan insanoğlu gittiği yerlere kaçınılmaz olarak dilini de götürdü ve yurt edindiği yerlerde konuşulan dilleri çeşitli biçimlerde öğrendi. Günümüzde küreselleşen bilgi teknolojileri sayesinde insan hareketinin çapını, yoğunluğunu ve etkisini artık çok

¹ Makale başvuru tarihi: 20.09.2022. Makale kabul tarihi: 21.10.2022.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi, isil.erduyan@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0542-3788

yakından takip etmekteyiz. Her ne kadar bu yakın takip bize içinden geçtiğimiz süreçte göçmen ve dil çeşitliliğinin tarihte hiç olmadığı kadar yoğun olduğu izlenimini verse de (Vertovec, 2007) toplumdilbilim (*sociolinguistics*) açısından ele alındığında bu çeşitlilik her zaman var olmuştur. Son yıllarda daha da belirgin hâle gelen eleştirel bakış açılarının bize gösterdiği gibi, göçe bağlı dil çeşitliliğinin günümüzde bu kadar dikkat çekmesinin nedenlerinden biri gelişen iletişim teknolojileri sayesinde göçmenlerin artan bir hızla birçok mecrada daha görünür hâle gelmesiyle bir diğeri de toplumlara ve toplumların dil profillerine olan Avrupa merkezli bakış açılarıdır (Makoni, 2012; Pavlenko, baskıda; Reyes, 2014). Nihayetinde Avrupalılar II. Dünya Savaşı sonrası göç hareketleriyle birlikte birdenbire daha önce neredeyse dilini veya adını bile duymadıkları halklarla aynı şehirlerde, sokaklarda yaşamaya başlamıştır. Ancak sadece İstanbul örneğini ele aldığımızda dahi şehrin tarih boyunca kaybetmediği bir özelliği olan çok dilliliğin aldığı göçlere bağlı olduğunu görmekteyiz. Konstantinopolis'in başkent ilan edilmesinden de önce Boğaz'ın iki yakasında birden fazla Grek diyalekti hatta birden fazla dilin konuşulduğu, ticaret gibi sebeplerle Anadolu'dan başka diller konuşan halkların gelip buraya yerleştiği bilinmektedir (ör. Russell, 2017). Bizans bu anlamda doğuştan çok dilli bir devlet olmuştur. Bin yılı aşkın imparatorluk süresince de Roma'dan devraldığı zorunlu göç politikaları ile çok dilliliği sürdürmüştür. Osmanlı da bir İmparatorluk olması sebebiyle bu geleneği devam ettirmiş, Türkiye Cumhuriyeti'ne çok dilli bir halk miras bırakmıştır. Ulus devletin dil politikaları resmi dil Türkçe dışındaki dilleri eğitim alanından ve toplumsal alandan büyük oranda silmiş olsa da günümüzde Türkiye'nin yerli halkları tarafından konuşulduğu bilinen 42 dil vardır (Yağmur, 2001). Bu dillerin tarihsel yolculuklarına baktığımızda, Türkçe de dâhil olmak üzere neredeyse tamamının göçmenler tarafından çeşitli yerlerden bu coğrafyaya taşınmış diller olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde, anavatanı bu coğrafya olan diller (ör. Ermenice) çeşitli tarihsel ve politik süreçlerle dünyanın başka yerlerine yayılmışlar, yayılmak zorunda kalmışlardır.

Bu makalenin amacı göçün kaçınılmaz bir sonucu olan çok dilliliği öncelikle toplumdilbilim ve uygulamalı dilbilim alanları çerçevesinde incelemek, ardından çok dillilik çalışmalarındaki temel araştırma eksenlerinden ikisi olan miras dil ve ana akım dili üzerine yapılan çalışmalara odaklanmaktır. Makalenin ikinci bölümünde ise İstanbul'da Çağdaş Dil Çeşitliliği adlı çok bölümlü dilbilimsel etnografik projeden toplanan veriler bu eksende tartışılacaktır.

Çok Dillilik ve Göçmen Çok Dilliliği

Dünya nüfusunun çoğunluğu çok dilli bireylerden oluşur. Kabaca bir hesapla, günümüzde 7.000'in üzerinde dil konuşulmaktadır² ve günümüz siyasi konjonktüründe 200 civarında ülke vardır; yani, bildiğimiz her ülke aslen çok dillidir. Bilgi teknolojilerinin artması ve araştırmacıların ve toplumların dünyanın daha geniş bir alanından haberdar olması dolayısıyla geçtiğimiz 20 yılda özellikle uygulamalı dilbilim (*applied linguistics*), toplumdilbilim (*sociolinguistics*) ve dilbilimsel antropoloji (*linguistic anthropology*) alanlarında çok dillilik kavramı çeşitli boyutlarıyla yoğun olarak çalışılmaya başlanmıştır. İngilizce yayın yapan akademik çalışmalarda *multilingualism* hem *bireysel* hem *toplumsal* çok dilliliği tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu iki boyutu kapsayan Avrupa Komisyonunun tanımlamasına göre “çok dillilik toplumların, kurumların, grupların ve bireylerin günlük hayatlarında düzenli olarak birden fazla dille meşgul olma becerisi olarak anlaşılmaktadır.”³ Bireysel anlamda çok dilliliği ele alacak olursak, bu tanım

² www.ethnologue.com

³ Orijinal ifadesi ile, “Multilingualism is understood as the ability of societies, institutions, groups and individuals to engage, on a regular basis, with more than one language in their day-to-day lives,” Avrupa Toplulukları Komisyonu Raporu, Çok Dillilik Yüksek Seviye Uzman Grubu, 2007, s.6.

geleneksel olarak düşünüldüğünün aksine, çok dilli bir konuşucunun⁴ repertuarındaki dillerde eşit derecede yetkin olmasını şart koşmaz. Çünkü her ne kadar dil becerisi bir dili tamamen anlayıp konuşmak, o dilde rahatlıkla okuyup yazmak olarak anlaşılrsa da bu ideale aynı anda birden fazla dilde yaklaşabilen birey sayısı kısıtlıdır. Bu bağlamda Chomsky'den beri kullanılmakta olan "ideal konuşucu" kavramı teorik olarak kabul görmüş olsa da pratikte karşılığını bulmak pek mümkün görünmemektedir. Bir kişi birden fazla dilin gramerine hâkim olabilse dahi (yani, gramerin her yönüyle o dili konuşanlar tarafından tamamen kabul gördüğünü varsayarsak) bu dillerin kelime dağarcıklarını (örneğin, mesleki terminolojilerini) ya da lingua-kültürlerini tamamiyle öğrenemez. Bu insanoğlunun bilişsel yetileri ile ilgili değil, hayatın pratiği ile ilgili bir gerçektir. Çok dilli kimselerin yaşantılarını incelediğimizde, onların repertuarlarındaki dilleri amaçlarına göre farklılaştırarak kullandıklarını görüyoruz. Örneğin, çok dilli bir ailenin sabah kahvaltısı konuşmaları önce bir dilde sonra bütünüyle aynı olarak diğer dilde yapılmaz. Ortam bunu gerektiriyorsa tamamen bir dilde veya tamamen birden fazla dili karıştırarak yapılabilir. Son yıllarda yapılan araştırmalar ikinci seçeneğin çok daha yaygın olduğu görüşündedir. Gerçek hayatta aynı konuşmanın sırayla önce bir dilde sonra tamamen aynı şekilde diğer bir dilde gerçekleştiği çok az durum vardır. Dolayısıyla çok dillilik konuşucunun repertuarındaki birkaç ayrı dilin toplamından çok bu diller arasında ve ötesinde daha karmaşık bir sistemin varlığını işaret eder. Bu bütüncül yaklaşım uzun bir süredir kabul görmüş (Grosjean, 1985), son yıllarda çok modluluk (*multimodality*) da bu tanıma dâhil edilmiştir (Wei, 2011). Çok dilli kişilerin dil repertuarlarını sadece konuşulan dillerin toplamı açısından tanımlamak, dahası dili sınırları çok net bir olgu olarak tanımlamak artık çok dilliliği anlamaya yetmemektedir (Makoni ve Pennycook, 2007). Çok dilli bir insanın dil repertuarı bazı bölümleri bir dilden, bazı bölümleri diğer dil(ler)den meydana gelen karmaşık semiyotik bir yapıdır (Blommaert, 2010).

Bireylerin birden fazla dilde yetkin olabilmesi her şeyden önce dil biyografilerinin (*linguistic biography*) nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. Türkiye gibi tek resmî dilin olduğu bir ulus devlette her bireyin bu dili okulda öğrenmesinin yanı sıra, birçok öğrenci okula evde konuşulan diğer dilleri de getirir. Son yirmi yılda yapılan çok dillilik araştırmaları sayısız dil biyografisini incelememizi sağlamıştır (Busch, 2012). Dil biyografileri, çok dilli bireylerin doğup büyüdüğü (ya da sonradan taşındıkları) ülkenin dil profili, birden fazla dilde eğitim almalarına imkân verecek eğitim sistemi, hayat standartlarını belirleyen iş ve sosyal çevreleri, kişisel özellikleri gibi bir dizi faktörden etkilenir. Uygulamalı dilbilim alanı günümüzde bu faktörleri ayrı ayrı veya birlikte ele almakta ve repertuardaki belirli bir dil yetisi veya repertuarın bütünüünün üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bir bireyin dil biyografisi öğrendiği dillerin sırası, yeri, öğrenmeye başladığı yaş, ailede konuşulma durumu, okulda öğretilme durumu ve hangi dilin hangi dille aynı anda öğrenildiği gibi faktörlere bağlı olarak gelişir. Cenoz (2000) çok dilli repertuarlardaki dillerin ve olası öğrenme biçimlerinin en az on iki değişik kombinasyonla meydana gelebileceğini ortaya koymuştur. Diyelim Dil X bir bireyin yaşamında öğrendiği son dil olsun. Bu kişi çok dilli repertuarını Dil 1, Dil 2,..., Dil X sırasına göre öğrenebilir, bu repertuardan bazı dilleri aynı anda öğrenebilir veya bazılarını bir süre sonra kullanmayı bırakabilir. Bu tür kombinasyonlar ve muhtemelen daha fazlası dillerin öğreniliş yeri, zamanı ve sırasına göre çeşitlendirilebilir. Her dil evde öğrenilemeyeceği gibi, birçok dil de okul ortamında öğrenilememekte, ancak aileden veya çevreden edinilebilmektedir. Bir dilin örgün eğitim sisteminde öğretilmesi, devletlerin dil politikaları ve siyasi tarihleriyle derinden ilintilidir.

⁴ "Konuşucu" terimi İngilizce "speaker" in tam çevirisi olarak kullanılmakla beraber, Türkçe dilbilim metinlerinde sıklıkla bu şekilde anılır. Konuşucu, sadece o dili ana dili olarak konuşan anlamına gelmemektedir. Örneğin İngilizce konuşucusu dediğimizde pekâlâ ana dili Türkçe olup İngilizce öğrenmiş veya büyürken Türkçe ile birlikte İngilizce öğrenmiş konuşuculardan da bahsedebiliriz.

Bireylerin dil biyografileri aynı zamanda eğitim ortamlarında formel olarak öğrendikleri yabancı dilleri de içermektedir. İkinci dilden (*second language*) farklı olarak, yabancı dil (*foreign language*) bir ülkede ana dil olarak konuşulan dillerin dışında, genellikle düzenli bir eğitim sonucu edinilen ve okul ortamlarından başka maruz kalma şansının pek olmadığı dilleri tanımlamak için kullanılır. Örneğin, ABD’de göçmen kökenli bir aileye doğmuş çocuklar için evde konuşulan İspanyolca ana dil, kreşten itibaren okulda öğrenilen ve etraftan duyulan İngilizce ikinci dil, okulda seçmeli ders olarak öğretilen Fransızca yabancı dil konumundadır. Yabancı dil ve ikinci dil öğrenimi arasında teorik açıdan önemli farklar bulunur. En başta, bir dilin ana dil olarak konuşulduğu bir ülkede o dili sürekli etraftan duymayla o dilin konuşulmadığı bir ülkede sadece sınıf ve okul ortamında duyma sıklıkları ve yoğunlukları bir değildir. Bir yabancı dil sınıfı dışında ne kadar duyulursa ve kullanılırsa öğrencinin o dili edinmesi ve içselleştirmesi o derece kolaylaşır. Bu farklılıklar özellikle İkinci Dil Edinimi (Second Language Acquisition, SLA) adı verilen uygulamalı dilbilim alanında uzun yıllardır girdi (input) olarak formüle edilmiş ve araştırılmıştır. Bir yabancı dilin edinilmesini etkileyen diğer bir kritik faktör iletişim imkânının niceliği ve niteliğidir. İkinci dil ortamlarında, ki göçmen çok dilliliği buna dâhildir, iletişim imkanları yabancı dil sınıflarına göre çok daha fazladır. Göçmen bir genç bir ülkeye adım attığı andan itibaren o ülkenin diline maruz kalıp bu dilde yoğun ve sürekli bir iletişim şansına sahip olurken, söz konusu dili başka bir ülkede yabancı dil olarak öğrenen bir gencin iletişim imkanları yaratmak için daha fazla çabalaması gerekmektedir. İkinci dil edinimi ve yabancı dil öğrenimi arasındaki bu kritik farklar bireylerin dil repertuarlarına önemli ölçüde etki etmektedir. Modern toplumlarda okullarda yabancı dil eğitimi özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra daha önemli hâle gelmiştir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde ABD’de Rusça hızla okullarda yabancı dil olarak okutulmaya başlanmış, İngilizcenin önlenemez yükselişi de bu süreçte ivme kazanmıştır. Avrupa Komisyonu’nun okullarda ana dilin yanında iki yabancı dil öğretme zorunluluğunu bir eğitim stratejisi olarak belirlemesi bunun en üst düzey yansımalarından biridir. Küresel ölçekte içinden geçtiğimiz süreçte ise “İngilizceyi içeren çok dillilik” (*Multilingualism with English*) (Hoffmann, 2000) gibi bir kavram artık yerini sağlamlaştırmıştır. Birçok ülke İngilizceyi öğrencilerin içinde yetiştikleri ya da okulda edindikleri çok dilliliğe ek olarak öğrenmeleri konusunda ciddi finans ve eğitim yatırımı yapmaktadır. Son yıllarda “ortak dil olarak İngilizce” (English as a Lingua Franca, ELF) kavramı başlı başına bir araştırma alanı olmuştur (Seidlhofer, 2005). Küresel ekonomik hareketlere, özellikle neoliberalizm ve pazar ekonomisine dayalı modellere bakıldığında İngilizcenin diğer diller karşısında kazandığı üstünlüğü görmekteyiz (Ricento, 2015). Bu resim karşısında İngilizcenin artık modern insanın çok dilli repertuarında en önemli yabancı dil olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumsal çok dillilik söz konusu olduğunda ise biraz daha karışık bir durumla karşı karşıyayız. İngilizce yayımlanan akademik çalışmalarda yaklaşık yirmi senedir bir *multilingualism* (çok dillilik) patlaması yaşanıyor diyebiliriz (May, 2014). Uzun yıllar *bilingualism* (çift dillilik) alanında yürütülen çalışmalara önce *trilingualism* (üç dillilik) alanı eklendi ve bu iki alan hâlâ güçlü varlıklarını sürdürmektedir. *Multilingualism* terimi ise ilk başlarda *plurilingualism* ile dönüşümlü kullanılmış olsa da zaman içinde bu iki kavram arasındaki ayrım belirginleşti. *Plurilingualism* daha çok bir ülkede (veya bir okulun sınıfında) bir arada yan yana var olabilen dilleri tarif etmek için kullanılır oldu. *Multilingualism* ise belirli bir bölgede yaşayan ve birbirinden farklı diller konuşan insan gruplarının çok dilli biçimlerde birbirleriyle etkileşim içinde bulunmasını tarif etmektedir. Bir başka deyişle, toplumsal çok dillilik bireylerin gündelik hayatlarında ağırlıklı çok dilli etkileşimlerde bulduklarını öngörür. Bu etkileşim genellikle dilleri birdenbire topyekûn değiştirecek kadar yoğun olmaz, ancak karşılıklı etkileşim içine giren iki dil birbirine kayıtsız

da kalamaz. Tarihsel toplumdilbilimciler dillerin sürekli ama geniş bir zamana yayılmış olarak değiştiği konusunda hemfikirdirler. Türkiye’de en az iki bin yıldır konuşulan diller buna iyi birer örnektir. Türkçe, örneğin Grekçe/Rumca ile girdiği etkileşim nispetinde bu dille ağırlıklı olarak sözcük alışverişinde bulunmuştur, iki dil birbirinden sözcük ödünç almış ve repertuvarlarına katmıştır. Ancak iki halk hiçbir zaman girift hayatlar yaşamadığı ve politik, ekonomik, kültürel altyapıları farklı olduğu için dilleri de birbirlerinin içinde eriyip kaybolmamıştır. Bunun aksini dünyanın çeşitli yerlerinde görmekteyiz. Bulunduğu konum ve uzun tarihi gereği Türkiye kaçınılmaz olarak çok dilli bir coğrafyadır. Ancak Türkçe ilişkisinin olduğu bazı dillerle çok az etkileşime girmişken, Farsça ve Arapça gibi diller ile daha çok iç içe olmuştur. Bir dili konuşan toplumun başka toplumlarla girdiği ilişkinin niteliği (din, ticaret, kültür, vb.) iki dil arasındaki karşılıklı etkilenmeyi belirleyen en önemli unsurdur.

Toplumsal çok dilliliğin başat unsuru bir ülkenin resmî dilini ana dili olarak konuşan ve genellikle sayıca çoğunluktaki toplumun yanında başka diller konuşan azınlık toplumlarının olmasıdır. *Azınlık dili* (minority language) kavramı her ülkede aynı şekilde tanımlanmamakla beraber resmî ve gündelik kullanımdaki tanımları arasında da farklar barındırır. Türkiye’deki duruma uygun bir ayırım olan Avrupa Birliği tanımına göre, iki tür azınlık gruptan bahsedebiliriz: *bölgesel azınlıklar* (regional minorities) ve *göçmen azınlıklar* (immigrant minorities). Bölgesel azınlıklar aslen bir ülkenin coğrafi olarak tanımlanmış çeşitli yerlerinde yoğun olarak yaşayan ve etnik, kültürel, dilsel veya dinsel açıdan azınlık durumunda yer alan gruplardır. Girişte bahsedildiği gibi, Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafya yüzyıllar boyunca devam eden göç dalgaları ile değişik bölgelerinde etnik Türk olmayan veya Türkçe dışında diller konuşan halkların da memleketi olmuştur. Ancak günümüzde artık bir etnik grubun başka hiçbir yere dağılmadan bir bölgede kalmasını ve dillerinin daha geniş bir alanda konuşulmamasını düşünemeyiz. Hiç kuşkusuz İstanbul gibi bir metropolde Anadolu’dan gelen göçmenlerin getirdikleri Kürtçe veya Lazca gibi diller de konuşulmaktadır. Ne var ki Türkiye’nin çeşitli yerlerine genişleyen bu dağılma, bu dillerin bir coğrafi bölgeden çıktığı gerçeğini de değiştirmez. Bu dillerin tarihsel gelişiminde çıktıkları bölgenin etrafındaki diğer dillerle olan etkileşimleri de önemli pay sahibidir. Dolayısıyla resmi ana dilin Türkçe olduğu Cumhuriyet tarihinde diller arasında bir statü hiyerarşisi meydana gelmiş, Türkçe dışındaki diller bölgesel azınlık dili statüsünde ele alınmıştır.

Buna karşın *göçmen azınlıklar* bir ülkenin yerlileri olmayıp başka ülkelerden ekonomik ve politik sebeplerle çeşitli yasal statülerle sonradan gelen toplulukları ifade eder. Öncelikle belirtmek gerekir ki bir ülkeye tarih içinde göç edenlerin ve konuştukları dillerin sayısı o ülkenin “yerlilerinin” konuştuğu dillerden her zaman fazla olmuştur. Göçmenlerin getirdiği diller zaman içinde, eğer göçmen toplumu ülkeye iyice yerleşir, nüfusunu korur ve dilini gelecek kuşaklara aktarırsa, o ülkenin bölgesel dilleri hâline gelir. Avrupa ülkeleri ele alındığında, en yakın örnek olarak Suriyelilerin veya Afganların da içinde bulunduğu onlarca milliyetten göçmen grubu günümüzde göçmen azınlık statüsünde ele alınmaktadır. Modern Avrupa’da göçmen azınlık kavramı II. Dünya Savaşı’nı izleyen ve 1960’larla başlayan süreçte Türkiye’den göç edenlerin de dâhil olduğu işçilerin temelini oluşturduğu bir grubu ifade etmek için kullanılır. Göçmen azınlıklar Avrupa’nın mevcut toplumsal yapısında çok kritik roller oynamaktadır. Ancak dilin bu rollerden belki de en önemlisi olduğu gerçeği göçmen dillerinin toplumdilbilimsel olarak araştırılmaya başlandığı son otuz yılda araştırmacıların vardığı en önemli sonuç olmuştur (ör., Heller, 2007; Horner ve Weber, 2017). Öncelikle belirtmek gerekir ki, son otuz yıldaki bu farkındalığa paralel olarak toplumdilbilimsel araştırmaların önemli bir bölümü göçmen azınlıkların dil öğrenme süreçlerine tarafsız yaklaşmış, göçmen kimliğini dili etkileyen bir faktör olarak ele almamıştır. Dolayısıyla araştırma konularının ekseriyeti eleştirel paradigmalardan uzakta konumlanmış ve

konumlanmaya devam etmektedir. Ancak eleştirel toplumdilbilim paradigmaları göç hikayesi ve göçmenliğin çok dilli bireylerin yaşantılarında oynadığı kritik rolü açıkça ortaya koymuştur. Örneğin, yoğun göç alan Kuzey Avrupa ülkeleri örneği ele alındığında göçmenlerin taşındıkları ülkenin diliyle imtihanı henüz vize, oturma izni veya vatandaşlık aşamalarında başlar. Toplum-dilbilim çalışmaları bu noktalarda yapılan mülakatları analize tabi tutarak gerek dil üzerinden yapılan ayrımcılığın gerek dil kullanımının göçmenlerin dışlanmasında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Blommaert, 2001, 2009; Heller, 2013). Göçmenler bu engelleri atlatıp toplumsal görünürlüklerini artırmaya başladığında ise özellikle medyadaki temsilleri yine hem dil aracılığıyla hem de dilleri üzerinden gerçekleştirilir (Blackledge, 2005).

Göçmenlerin yeni ülkelerinde iş gücüne katılımı dilin çok rol oynadığı bir başka süreçtir. Öncelikle eğitim durumu ve dil yetkinliğinin göçmenlerin nerede nasıl çalışacağını belirleyen kısıtalar olduğu bir gerçektir. Göç araştırmaları göçmenlerin ülke ekonomisine olan katkılarının genellikle olumlu yönde arttığını göstermektedir. Bu artışta dili bilmenin getirdiği avantajlar açıktır. Ana akım dilini ikinci kuşaklar birinci kuşaklardan genellikle daha iyi öğrenirler, bu da onların iş gücüne katılımını kolaylaştırır. Ne var ki sahadan toplanan veriler iş yerlerinde göçmenlerin ve göçmen kökenli bireylerin tek dillilik perspektifinden oluşturulan dil ideolojileri ve dil politikaları karşısında olumsuz biçimlerde konumlandırıldığını da göstermektedir (Angouri, 2014; Duchêne, ve diğer, 2013). Bu konumlandırma, birden fazla dili karıştırarak konuşmanın veya farklı bir aksana sahip olmanın olumsuz ve kimi zaman “yanlış” olarak algılanmasına yol açar.

Göçmenlerle ilgili belki de en yoğun dilbilimsel çalışmaların yapıldığı alan eğitimidir. Aşağıda daha detaylı açıklanacağı üzere, eğitim hem göçmen politikalarının rahatlıkla şekillenebileceği hem de çok dilliliğin kontrol altına alınabileceği bir alan olması bakımından göç ve dil çalışmalarında çok önemli bir yer tutar. Bölgesel azınlıklardan farklı olarak göçmen azınlıkların yeni ülkelerinde zaman içinde yerleşebilmesi ülkenin geçirdiği politik süreçlere bağlıdır. Örneğin Almanya’da bir göçmen dili olan Türkçe zaman içinde ne kadar bölgesel bir dil olabilecektir? Bazı araştırmacılara göre bu uyum çoktan sağlanmıştır, diğerlerine göre ise bu birkaç on yıl hatta yüzyıl alacaktır. Çok dillilik becerisi açısından, birkaç kuşağın artık evde kendi ana dillerini kullanmayıp tamamen göç ettikleri ülkenin hâkim dilini kullanmaya başlamaları göçmen azınlıkların yaşaması öngörülen bir süreçtir. Bir göçmen ülkesi olan ABD bugünkü hâline bu şekilde gelmiştir.

Bölgesel azınlık dilleri ve göçmen azınlık dilleri konuşucularının dil repertuarları, öğrenme süreçleri ve aidiyetleri söz konusu sosyopolitik süreçlerin farklı olması dolayısıyla birbirinden farklıdır. Örneğin, Türkiye’de Kürtçe konuşulan bir ailede doğmuş bir çocuk ile burada görev için bulunan Alman bir ailenin çocuğunun Türkçe öğrenme süreçleri ana dil farkının çok ötesinde faktörler içermekte, konuşulan Türkçe de hâliyle farklı şekillerde öğrenilmekte ve konuşulmaktadır. Bu tür bireysel süreçler diller arasındaki uzaklık/yakınlık gibi dilbilimsel faktörlerin dışındadır. Bir dilin evde konuşulup konuşulmadığı, konuşuluyorsa ne kadar ve ne kalitede konuşulduğu, ebeveynlerin hangisi ile hangi dilin konuşulduğu, ebeveynlerin başka diller bilip bilmediği, ebeveynlerin kendi aralarında başka dil konuşup konuşmadığı, kardeş sayısı ve sırası, ebeveynlerden başka evde yaşayan diğer yetişkinlerin varlığı gibi faktörler dili evde öğrenmeye başlayan bir çocuğun öğrenme sürecini ve konuşma yetkinliğini etkileyen başlıca faktörlerdir. Ancak bir dili öğrenmeyi ve konuşmayı etkileyen kritik sosyal boyutlar da vardır. Öncelikli olarak evde konuşulan hangi dillerde ve ne gibi kurumlarda resmî eğitim alındığı, ailenin okur yazarlık oranı, çocuğun konuşma ve dinleme dışında dile ne şekillerde maruz kaldığı gibi faktörler dilin sosyal konumunu doğrudan etkileyen faktörlerdir. Dilin politik ve toplumsal statüsü ile

ülkenin dil politikaları azınlık dillerini öğrenmeyi ve kullanmayı etkileyen makro ölçekteki diğer etmenlerdir. Çok dilli göçmenlerin veya çok dilli herhangi bir toplumun dil repertuarını araştırırken bu üç boyutun analizimizde göz önünde tutulması gerekir (The Douglas Fir Group, 2016).

Çok dilliliğin tanımında bireysel ve toplumsal ayrımı önemlidir, çünkü bu iki alan dilbilimin ayrı kollarından beslenir. Bireysel çok dillilik, uzun yıllar iki dillilik adı altında çalışılmış bir alan olarak, dil edinme/öğrenme ve konuşma olgularına odaklanırken ilk başlarda dil meselesine sadece bilişsel ve psikodilbilim açılarından yaklaşmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, yukarıda sözünü ettiğimiz SLA (ikinci dil edinimi) alanının ilk başlarda psikoloji ve dilbilimin ortak bir kolu gibi davranmış olmasıdır. Zamanın doğası gereği, araştırma metodolojisi olarak da objektivist epistemolojilere uygun bir şekilde deneysel, psikometrik metodlar belirlenmiştir. Bireysel çok dillilik araştırmalarında günümüzde nicel araştırmalar oldukça yol kat etmiş; çok dilli bireylerde bilişsel, psikodilbilim, sinirdilbilim ve hatta iletişimsel süreçlerin nasıl işlediği hakkında birçok şey öğrenmemizi sağlamıştır (Bavin, 2009). Göçmenlerin dil öğrenim süreçleri bu alanlar açısından birçok ilginç nokta barındırır. Örneğin, başka bir ülkeye yetişkin olarak göç eden bireylerin yeni diller öğrenmeleri çocuklara göre oldukça farklıdır. Çocukluğundan itibaren evde bir dil (veya diller) duyup dışarıda ve okulda başka bir dilde konuşan bireylerin geçirdiği psikodilbilimsel süreçler tek dilli bireylere göre farklıdır. Dilin hangi yaşta nasıl öğrenildiği göçmenlerin göç biyografisini ciddi olarak etkiler. Örneğin, deneysel araştırmalar bebeklerin doğmadan önce farklı dillere farklı duyarlılıklar geliştirdiğini, doğumdan itibaren de 6 aylık bir süre içinde etraftan duyduğu dilleri ayrıştırdığını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, iki dilin gramerlerinin oturması daha kısa bir süre alırken, kelime hazinesi okulla doğru orantılı olarak gelişir. Telafuzun dil ergenlikten sonra öğrenildiği takdirde kolay kolay ana dili gibi olamayacağı da artık genel kabul görmektedir. Bu tür sonuçlar ilk başta göç hikayesi olan anne-babaların çocuklarıyla yapılan araştırmalardan elde edilmektedir.

Ancak SLA alanında 1990'ların ortalarından itibaren bir sosyal dönüm yaşanmaktadır. Bu paradigmatik değişim özünde dil öğrenme ve konuşma olgusunun sadece bilişsel ve psikodilbilimsel nedenlere sığdırılmayacak kadar sosyal bir olgu olduğu; bu olguya yaklaşımın ve yöntem biliminin de yeniden gözden geçirilmesi gerektiği gerçeğinin kabulü olmuştur. Birkaç örnekle açıklamak gerekirse, 1990'lardan önce görüşme (interview) SLA alanında bir veri toplama yöntemi olarak fazla kabul görmüş değildi. Dille ilgili verilerin sadece nesnel araştırma yöntemlerle ortaya çıkarılabileceği düşünülüyordu. Ancak sosyal dönüm çerçevesinde bir veri toplama yöntemi olarak çoğalan görüşmeye dayalı araştırmalar, özellikle çok dilli göçmenler söz konusu olduğunda bize yaklaşık otuz yıldır dil öğrenimi ve kullanımının derinlemesine görüşmeler yapmadan anlaşılamayacak boyutlarını göstermiştir. Yalnızca veri toplama açısından değil, veri analizi açısından da sosyal dönüm sonrası SLA alanı yeni yöntemleri yaygınlaştırmıştır. Konuşmaların kaydedilip saniyesi saniye incelenmesini sağlayan konuşma analizi (*conversation analysis*, CA) sayesinde göçmenlerin çok dilli konuşmalarının çok detaylı bir profili çıkarılmaktadır. Elbette dünya üzerinde aynı konuşmanın bütün özellikleriyle aynı şekilde tekrar edilmesi mümkün olmayacağından, deneysel veya istatistiki yöntemlerde olduğu gibi genellemeler bu tür nitel alanlarda söz konusu değildir. Ancak konuşmaların bu tür bir detaylı incelemesi de başka yöntemlerle mümkün gözükmemektedir. Diyelim göçmen bir bireyin konuşurken sözünün kesilmesi, konuşmasını bitirmesine izin verilmemesi, çok arzulanırsa yüzdeye vurulabilecek, sayısal bir veriye çevrilebilecek bir olgudur. Ancak bu tür bir bilgidен ziyade, bu tür bir konuşmanın derinlemesine incelenmesi, söz kesmenin nasıl bir dinamikle nasıl bir yapıda oluştuğunun anlaşılması hem dilbilim açısından hem de bu gibi alanların yol açacağı politika değişiklikleri açısından kritik önem taşır. Aynı şekilde göçmenlerin bizzat göçmen kimliği ile çalışılmaya başlanması

da bize yeni ufuklar açmıştır. Bir dili öğrenmeye geç yaşta başlayan bir göçmenin dil kapasitesi sosyal dönüm öncesinde bu bağlamdan bağımsız, biyolojik ve psikodilbilimsel faktörler ışığında çalışılırken, sosyal dönüm bize geç bir yaşta göç etmenin dili nasıl etkilediğine dair birçok değişik olguyu göstermiştir. Sosyal dönüm sonrası bireysel çok dilliliğe bakış üzerinde çokça düşünülmüş, tartışılmış bir kavramdır. Toplumsal çok dillilik ise en başta toplumdilbilimin önemli bir konusudur ve öncelikle sosyoloji gibi bilim dallarının kullandığı tarzda daha geniş ölçekte araştırmalar içerir. Örneğin, Extra ve Gorter (2001; 2008) gibi çalışmalar Avrupa'nın belli başlı orta büyüklükteki kentlerinde anket ve tarama yoluyla gerçekleştirilmiştir. Hem bölgesel azınlık hem de göçmen azınlık olan toplumlara odaklanan bu çalışmalar bize evde konuşulan dillerin canlılığını ve yaygınlığını göstermiştir. Ancak toplumsal çok dillilik sadece geniş ölçekte ilgilenmez.

Toplumun çok dillilik profilinin bireyleri nasıl etkilediğini de derinlemesine araştırır. Öte yandan dilbilimsel antropoloji alanında da özellikle son 20 yıldır göçmenleri konu alan geniş bir çalışma alanı oluşmuştur. Bu çalışmalar öncelikli olarak yöntemsel açıdan önemli yenilikler getirmiş, göçmen hayatlarını yakından, yerinde ve uzun süreli inceleyerek, düzenli saha notları ve ses/görüntü kayıtları gibi etnografik malzemeler aracılığıyla bu zamana kadar yapılmayan türde analizler yapılmasını sağlamıştır. Örneğin yukarıda sözünü ettiğimiz bir yöntem olan konuşma analizi, aslen tek dilli Amerikalı bireylerin gündelik hayattaki konuşmalarını yakından incelemek için sosyolojinin bir alt kolu olarak ortaya çıkmışsa da sosyal dönümle beraber göçmen bireylerin konuşmalarını anlamak için de sıklıkla tercih edilir olmuştur. Bu veri analizi yöntemi konuşmada istenirse milisaniyeler içinde gerçekleşen nüansları yakından inceleme fırsatı verir. Bu metodun kullandığı önemli bir alan çok dilli göçmen gençlerinin son derece yaratıcı konuşmalarıdır (Madsen, 2015; Rampton, 2005). Bu analizler toplumsal çok dillilik açısından farklı dil repertuarlarının günlük hayattaki yansımalarının ne denli karmaşık olabileceğini göstermiştir.

Günümüzde göçmen çok dilliliği çok dillilik araştırmalarının bel kemiğini oluşturmaktadır. Yukarıda da özetlendiği gibi, birden fazla dili doğal bir şekilde öğrenen bireylerin dil repertuarları çok dillilik çalışmalarının da doğal bir konusu hâline gelmiştir. Bu araştırmaların temel eksenlerinden ikisi konuşucuların miras dilleri ile toplumun genelinde konuşulan ana akım dil üzerine yapılan çalışmalar olmuştur. Aşağıda bu iki alan bağlamında yapılan çalışmaların bir özeti verilecektir.

Göçmenlerin Dil Repertuarında Miras Dil

Göç ve dil ilişkisi çok boyutlu ve çok katmanlı, her durumda en az iki dilin söz konusu olduğu bir ilişkidir. Literatürde göçmenlerin ana dilleri ülkelerin politikalarına göre değişik adlarla çalışılmıştır. Elbette en çok kullanılan *ana dil* (mother tongue) tabiri hâlâ literatürde ve politika-kada geçerliliğini korumaktadır. Ancak son yıllarda *miras dil* (heritage language) kavramının araştırmalarda öne çıktığını görüyoruz (Aalberse ve diğer, 2019; Kagan ve diğer, 2017; Seals ve Shah, 2018). Miras dil uzun yıllar ailede az da olsa konuşulan ama toplumda duyulmayan dilleri tanımlamakta kullanılmıştı. Türkiye'de günümüz kuşaklarına artık aktarılamayan bazı diller, yani bölgesel azınlık dilleri, bu statüde ele alınmaktaydı. Ancak son yıllarda *miras dil* günümüz göçmenlerinin ana dilini/dillerini de tanımlamakta kullanılır oldu çünkü miras kavramının sanıldığı kadar sınırları net çizilmiş bir aidiyetten bahsetmediği anlaşıldı. Bu bağlamda artık Avrupa'da konuşulan Türkçe de miras dil olarak incelenmeye başlandı (Bayram, 2020). Aileden edinilmemiş ancak ileri yaşlarda dışarıdan, fazladan bir çabayla öğrenilen miras dillerin konuşucuları da son yıllarda *yeni konuşucular* (new speakers) olarak çalışılmaya başlandı (O'Rourke ve diğer, 2015).

Miras diller üzerine yapılan bilimsel çalışmalar son on yılda belirgin bir şekilde katlanarak artmıştır. Dilbilim açısından miras diller birkaç boyutuyla ele alınmaktadır (bkz., Montrul, 2010). Öncelikli olarak miras dilin edinimi/öğrenimi⁵ dilin konuşucuları aile ortamı dışında çok mevcut olmadığından ve bu diller okulda genellikle öğretilmediğinden başlı başına ilginç bir araştırma konusu olarak algılanmıştır. Dil girdisinin kısıtlı oluşu, çoğu durumda evin dışında neredeyse hiç olmayışı; dilin telaffuzunu, gramerini ve kelime dağarcığını başka bir şekilde öğrenilen dillerden farklı olarak etkiler. Türkiye’de bir kursta öğrenilen Türkçe ile Almanya’da Türkçe (de) konuşulan bir evde duyulan Türkçe birbirlerinden farklı şekillerde öğrenilmiş olur. Bunların yanı sıra bir dili miras dil olarak öğrenmenin edim bilimsel (*pragmatic*) ve anlam bilimsel (*semantic*) sonuçları da vardır. Örneğin, Türkiye’den başka bir ülkede doğup büyümüş bir kişi Türkçenin edim bilimsel repertuarına Türkiye’de doğup büyümüş bir kişi kadar vakıf olmayabilir (ör., nerede nasıl soru soracağını bilmek vb.).

Miras diller sadece edinim/öğrenim açısından değil kullanım açısından da çalışılmıştır. Özellikle son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde Kaliforniya gibi bazı eyaletlerde başta Latin Amerikalı, Çinli ve Koreli olmak üzere göçmen sayısının hızla artması miras dil olarak İspanyolca, Çince ve Korece çalışmalarında yeni konular, bağlamlar ve paradigmaların tartışılmasına yol açmıştır. Miras dil kullanımı gündelik hayatta dilin basit fonksiyonlarından dil yüzünden uğrılan ayrımcılığa kadar geniş bir yelpazede çalışılır. Bu çalışmalarda odaklanılan dil telaffuzdan söyleme kadar uzanan geniş bir aralıkta incelenir. Uygulamalı dilbilim açısından ise, miras dillerin eğitimi her zaman önemli bir çalışma alanı olmakla beraber son yıllarda bu konuda da hızla artan bir ilgi mevcuttur. Miras dil eğitimi müfredat oluşturmaktan sınıfta kullanılacak materyal seçimine, dilin hangi formunun öğretileceğinden sınıfta kullanılacak pedagojilere kadar geniş bir alanda konular içerir. Aynı zamanda miras diller, diğer azınlık dillerinde olduğu gibi, dil politikaları çalışma alanını ilgilendirir.

Avrupa’da 60 yıl önce başlayan işçi göçüyle konuşulmaya başlanan Türkçe de son yıllarda miras dil statüsünde incelenmiştir (Erduyan, 2022). Yaklaşık 5 milyon konuşanı olan ve Türkiye’den göçün sürekliliği ile canlı varlığını koruyan Türkçe, bazı Avrupa ülkelerinde en çok konuşulan göçmen dilidir. Backus (2012) bu sürekliliği sekiz farklı nedene bağlamıştır: 1) Türk toplumunda dıştan evliliklerin (*exogamy*) az olması, 2) hem bir kimlik problemi olarak hem de bir gün Türkiye’ye kesin dönüş umuduyla Türkçeye bağlılığın görünür bir şekilde canlı tutulmaya çalışılması, 3) Türkiye’deki aile, akraba ve tanıdıklarla ilişkilerin sürekliliğini sağlayan düzenli ve uzun sayılabilecek yaz tatilleri, 4) diğer bazı göçmen gruplarında olduğu gibi Türklerin de aynı mahallerde, semtlerde birbirlerine yakın yaşayıp (ör., Berlin’in Kreuzberg semti gibi) gündelik hayat-taki alışverişlerini diğer Türklerle sağlaması, 5) Türkçe medyaya erişimin artık çok kolay olması, 6) Türkçe formel eğitimin (mevcut sistemdeki okullarda seçmeli dersler aracılığıyla, Türklerin kendi olanakları ile ve/ya Türkiye’nin devlet yardımları sayesinde kurdukları okullar aracılığıyla) yaygın olması, 7) Türk toplumunun dernek, kurum vb. sosyal alanlar konusunda çok aktif olması ve bunların Türkler arasındaki bağlantıları yoğunlaştırması, ve 8) ibadet konusunda süreklilik sağladıkları için Türklerin Türkçeyi camilerde kullanması. Sonuç olarak Türkçe Avrupa’da her zaman canlılığını koruyan bir göçmen dili/miras dil olarak kabul edilmektedir.

⁵ Edinim (*acquisition*) ve öğrenim (*learning*) uygulamalı dilbilim alanında farklı süreçler olarak çalışılmıştır. Edinim daha çok çocuk yaşlardan itibaren bir dili zahmetsizce öğrenmek olarak tanımlanırken öğrenimde bilinçli bir efor, okul ortamı ve düzenli dersler temel görülmüştür. Ancak son yıllardaki çalışmalar bu farkın her zaman çok da anlamlı olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Göçmenlerin Dil Repertuarında Ana Akım Dil

Uygulamalı dilbilimde göçmenlerin dilleri çalışırken genellikle ana akım (mainstream) dille çok karşılaştırma yapılır. Ana akım dil bir toplumda en çok konuşulan, genellikle ülkenin resmi dili statüsünde bulunan, okullarda öncelikli olarak öğretilen ve eğitimin ve kurumlardaki iletişimin sürdürüldüğü dildir. Almanya'da Almanca, Türkiye'de Türkçe gibi. Ana akım dilin göçmenler tarafından edinimi/öğrenimi problemi neredeyse uygulamalı dilbilim alanının açılmasına yol açmıştır desek yanlış olmaz. Kuzey Amerika kökenli ikinci dil edinimi çalışma alanında ilk dönem teorileri İngilizce sınıflarındaki yabancı öğrenciler veya göçmen öğrencilerin öğrenim süreçleri yakından izlenerek oluşturulmuştur. Bu tür teoriler daha çok sınıf temelli ikinci dil edinimi ve buna bağlı olarak dil öğrenim modelleri geliştirme üzerinde durmuştur. Bu alanlarda çalışmalar hız kesmeden devam etmektedir. Ancak bir kimlik olarak göçmenliğin dil edinim/öğrenimine olan etkisi henüz 1990'ların ortalarında kavramsallaştırılmaya başlamıştır. O kadar ki, günümüze uygulamalı dilbilimde artık bir kimlik dönümünden (*identity turn*) de bahsetmekteyiz (De Costa ve Norton, 2016). Norton-Peirce (1995) ilk defa kimlik konusunda nitel bir çalışmayı ikinci dil edinimi alanının önde gelen bir dergisinde yayımlayarak büyük bir kapı aralamıştır. Binlerce atıf alan bu makalede, Kanada'daki Polonyalı ve Çek göçmenlerle yapılan etnografik bir çalışmayla sosyal kimliğin göç edilen ülkenin dilini öğrenmede oynadığı önemli rolü tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalar 20 yılı aşkın bir süredir devam etmekte olup, epistemolojik, ontolojik ve yöntemsel tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Preece, 2016).

Ana akım dilin edinimi günümüzde hâlen SLA alanının en önemli sorunu olmaya devam etmektedir. Bu alan yoğun akademik üretimi olan, dergileri, konferansları ve çeşitli örgütleri aracılığıyla artık dünyanın her köşesinden araştırmacıyı bir araya getiren gittikçe de güçlenen dinamik bir alandır. Bu alandaki çalışmaları uygulamalı dilbilimin üç temel ayağı olan *öğrenim*, *kullanım* ve *pedagojiler* açısından ele alabiliriz. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir dili öğrenmek ve kullanmak aslında iç içe geçmiş süreçlerdir. Ancak SLA alanı kuruluşunda psikoloji ve dilbilimden geniş ölçüde yararlandığı için, ana dil dışındaki dillerin edinilme süreçlerine öncelikle olarak bu bilim dallarının penceresinden bakmıştır. Örneğin, sözünü ettiğimiz sosyal dönüme kadar ikinci dil öğrenen bir yetişkin nadiren sosyal bir varlık olarak sosyal ortamlarında incelenmiş ve dil edinimi bir sosyal eylem olarak kuramsallaştırılmıştır. Bu noktada bazı istisnalar olmuştur; bir ressam olarak ABD'ye göç eden Wes'e odaklanan Schmidt'in (1983) çalışması sosyal çevre kazanma motivasyonunun dili öğrenme ve konuşmada ne kadar kritik bir rol oynadığını göstermiştir. Ancak günümüzde edinim ile kullanım arasındaki ayrım da tartışılmaktadır; çünkü bazı durumlarda edinim ve öğrenim arasında fark belirgin olmadığı gibi, edinim süreci kullanıma çok bağlı olarak gelişmektedir (bkz. Block, 2003). Son yıllarda yapılan araştırmalarda çeşitli bağlamlarda, çeşitli dilleri konuşan sayısız göçmenin durumundan da bildiğimiz gibi, dil konuştukça, anlamlı etkileşimlerde buldukça geliştirilir. Göçmenlerin ana akım dil edinimleri birçok açıdan çalışılmaktadır. Dünyanın göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı birçok bağlamında çok dilli evde doğan çocukların ana akım dilini öğrenirken bilişsel olarak miras dilden (veya evde konuşulan diğer dillerden) ne kadar etkilendikleri; ana akım dilinin gramerinin hangi yaşlarda nasıl öğrenildiği; çok dilli öğrencilerin ana akım sözcük haznesinin tek dillilere göre nasıl şekillendiği; çok dilli yetişkinlerle çocuklar arasındaki öğrenme farkları; dilin sınıf içi ve sınıf dışı öğrenimi arasındaki farklar gibi birçok konu çalışılmıştır.

Çok dilli göçmenlerin ana akım dilindeki iletişimleri de çok farklı çalışma alanlarında odak noktası olmuştur. Yapılan araştırmaların yoğunlaştığı ortamları göz önünde bulundurursak eğitim ve diğer alanlar olarak kabaca bir bölünme düşünebiliriz. Sosyal dönemden önce sınıf içi

ortamlarda genellikle gramer ve kelime öğrenimine yönelik araştırmalar bu alana hâkim olmuş olsa da son 20 yılda gerek çalışılan ortamların çeşitlenmesi gerek göçmenlerin dil repertuarları bakımından daha önce bilinmeyen birçok konu artık çalışılır hâle gelmiştir. Ancak şunu belirtmemizde yarar var ki, bu çalışmaların çok büyük bir çoğunluğu ana akım dili olarak İngilizce temel alınarak yapılmaktadır. Bunu birkaç diğer Avrupa dili takip etmektedir. Eğitim dışı bağlamlarda yapılan araştırmalar çok geniş bir yelpazede yer almaktadır diyebiliriz. Ancak temel olarak iş yerleri, sosyal hayatlar, dinle ilgili yerler, sanal dünya gibi belli başlı bağlamların çalışıldığını görmekteyiz. Bu bağlamlarda göçmenlerin gerek ana akım dilini ana dil olarak konuşanlarla (örneğin Almanya’da Almanlarla) gerek de diğer çok dilli göçmenlerle olan etkileşimleri araştırılmaktadır. Geleneksel olarak dil çalışmalarının çıkış noktası tek dillilik perspektifindedir ve bu yüzden statiktir. Yani Türkçe “bilen” bir göçmenin Almanya’da yaşamaya başlayıp Almanca öğrenmesini rasyonel, ilerici bir düzlemde incelemeye çalışır. Oysa insan hareketini merkeze aldığımızda çok farklı ölçeklerin dili belirlediğini görüyoruz (Blommaert, 2010). Toplumdilbilim son yıllarda göç eden bireylerin dil repertuarlarını bireylerin hâkim oldukları dilsel ve semiyotik kaynakların karmaşık bir bütünü olarak çalışmıştır. Bu bütünde, örneğin, birçok dilin konuşulduğu göçmen mahallerinde maruz kalınan ama az az, gündelik hayattaki ihtiyaçlara cevap verecek kadar konuşulan dillerden oluşan repertuarlar söz konusudur. Dahası, dilin dünyayı anlamlandırmak için kullanılan semiyotik sistemin sadece bir yönü olduğu görüşü artık ağır basmaktadır.

Göçmen çok dilliliğinin dil edinimi ve kullanımı açılarından çalışılmasının elbette pedagoji ve öğretmen eğitime de yansımaları olmuş, çok dilli göçmen öğrencilerin sınıfta veya başka alanlarda nasıl ele alınacağı birçok araştırmacının konusu olmuştur. Batı’daki belli başlı şehirlerde devlet okullarının sınıfları kimi zaman tamamen göçmen kökenli öğrencilerle doludur. Bu da beraberinde sınıf içi dil öğrenimi açısından kritik problemler getirir. Ana dili birbirinden farklı olan 20-30 ilkököl öğrencisine aynı sınıfta ana akım dilini öğretmek ve o dilde eğitim vermek gerek Avrupa’da gerek ABD’de üzerinde çok düşünülen bir problemdir. Doğru pedagojileri bulmak, doğru öğretmen eğitim vermek, öğrencilere doğru yaklaşmak okulların sürekli baş etmek zorunda kaldığı sorunlardandır. Örneğin, sınıfta öğrenci miras dilini ne ölçüde kullanabilir? Ya da ana akım dili konuşurken miras dille karışık konuşmaya (code-switching) nasıl yaklaşılmalıdır? Günümüzde dil eğitiminde en önemli uğraşlardan biri öğrencilerin dildeki olası zayıflıklarından ötürü mağdur edilip dezavantajlı konuma düşmelerini engellemeye çalışmaktır. Bunun yanı sıra çok dilli sınıflarda ne tür dil öğretim pedagojilerinin izleneceği gibi konular da popüler olmayı sürdürmektedir.

Göçmen çok dilliliğinin miras dil ve ana akım dili ilgilendiren boyutları günümüzde bu alanda en çok bilimsel yayın yapılan, devlet ve eğitim politikalarını şekillendiren konulardır. Bu alanlarda yapılan çalışmalar çok dilliliğin marjinal bir olgu olmayıp, dünyanın geniş bir kesiminde birçok toplumun günlük gerçekliği olduğunu ortaya koymanın yanı sıra gündelik hayatta nasıl tezahür ettiğine dair sayısız bağlam hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Çok dilliliği oluşturan dil repertuarları da çok farklı tarihsel süreçlerin birer sonucu olarak oluşmaktadır.

Makalenin bundan sonraki bölümünde yukarıda sözü edilen süreçlerden geçmiş 6 farklı çok dilli göçmen grubuyla yaptığımız bir dilbilimsel etnografik (*linguistic ethnographic*) çalışmanın sonuçlarına dayanarak İstanbul’da günümüz dil çeşitliliği konusunda belli başlı bulgulara yer vereceğiz. Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri finansmanı kapsamında gerçekleştirilen “İstanbul’da Çağdaş Dil Çeşitliliği” (Contemporary Linguistic Diversity in İstanbul) başlıklı proje 2019-2021 arasında devam etmiştir (Proje Kodu: 15561). Projeden çıkan 3 yüksek lisans tezi tamamlanmış olup, 2 doktora tezi hâlihazırda devam etmektedir. Yüksek lisans tezleri Japon (Bozer, 2021), Ugandalı (Deniz, 2021) ve İranlı (Sönmez, 2021) göçmenlere odaklanmıştır. Doktora

tezleri ise Suriyeli (Bektaş, devam ediyor) ve İtalyan (Barutçuoğlu, devam ediyor) topluluklar üzerine yazılmaktadır. Söz konusu tezlerin danışmanı ve proje yürütücüsü olan yazarın kendisi de Almanlarla bir çalışma yürütmüştür.

Proje kapsamındaki altı çalışma temel hatlarıyla aynı yöntemi izlemiştir. Dilbilimsel etnografi adı verilen bu araştırma yöntemi günlük hayatın doğallığı içinde genellikle ses veya görüntü kayıtları aracılığıyla veri toplamayı ve toplanan veriyi hem dilbilimsel bir detaycılıkla hem de bağlamla kurulan etnografik bir ilişkiyle inceler. Katılımcılarla süregiden saha ilişkisi onların çok dilli (veya tek dilli) günlük konuşmalarını daha rahat anlamaya yol açar. Bu projede de söz konusu çok dilli katılımcıların (her bir çalışmada 2-5 kişi etnografilerin odak grubunu oluşturmaktadır) konuşmalarını 2019'un yaz aylarında başlayıp Covid pandemisinin baş gösterdiği Mart 2020'e kadar süren yoğun saha çalışmalarımız sayesinde yakından inceleme fırsatı bulduk. Projede hâlâ devam etmekte olan Suriyeli göçmenler üzerine olan çalışma, İstanbul'a lise ve üniversite çağına aileleriyle birlikte göç etmek zorunda kalmış genç kadınları ve tek başına göç etmiş meslek sahibi genç erkekleri; İtalyanlar üzerine olan çalışma da Türklerle evlenmeleri üzerine İstanbul'a taşınan bir grup İtalyan erkeği günlük hayatlarındaki çok dilli pratiklerinde incelemektedir. Bu makalenin yazarı tarafından odaklanılan Alman grup ise Türkiye'ye göç eden 3 farklı jenerasyondan Alman kadını üzerine yapılan bir çalışmadır. Tamamlanmış üç tezden Bozer (2021) bir üniversitede yabancı dil olarak verilen Japonca derslerinin yönetildiği ofiste Japon öğretmenlere odaklanarak bir çok dilli iş yeri etnografisi gerçekleştirmiştir. Deniz (2021) ise Şişli'de oturup düzenli iş bulmakta zorlanan ama her biri en az 4 dil bilmekte olan Ugandalı kadınları incelemiştir. Son olarak Sönmez (2021) farklı sosyoekonomik kökenlerden gelen küçük bir grup İranlı kadına odaklanmıştır. Çalışmaların tamamı konuşma kayıtlarının kâğıt üzerinde detaylı çözümlemelerinin incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu incelemeler, temel olarak çok dillilik ve kimlik arasındaki ilişkiye odaklanmakla beraber, her biri kimliğe analitik olarak farklı bir açıdan yaklaşmışlardır.

Aşağıda, bu çalışmalardan ve yukarıda ortaya konulan olgulardan yola çıkarak İstanbul'daki göçmen kaynaklı günümüz çok dilliliği ana hatlarıyla tartışılmaktadır.

Türkiye'de Göçmen Çok Dilliliği

Türkiye'nin uluslararası göç bağlamında rolü, haklı olarak üç ayaklı bir rol olarak tarif edilmiştir. Türkiye aynı anda hem göç veren, hem transit, hem de artık göç alan bir ülke hâlinde tanımlanabilir. Buna bağlı olarak İstanbul İl Nüfus Müdürlüğünden ulaştığımız sayılara göre Türkiye'nin en büyük şehrine gelen uluslararası göçmenler 84 ayrı ülkeden gelmektedir. Her ne kadar çeşit olarak dünyanın önde gelen metropollerini yakalayamamış olsa da son 20 yılda artan bu sayı İstanbul'un şu anda dünyanın en çok dil konuşulan merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir. Elimizdeki veriler uluslararası göçmenlerin geldikleri yerler hakkında bilgi sağlasa da göçmenlerin konuştukları diller konusunda derli toplu istatistiklere sahip değiliz. Dolayısıyla, toplumdilbilim açısından anket ve tarama tarzı araştırmalar Türkiye'deki göçmen çok dilliliğini anlamak için atmamız gereken ilk adım gibi görünüyor. Bu tür bir tarama farklı statülere sahip olan göçmenlerce konuşulan dillerin tespiti açısından da önemlidir. Kaldı ki, aynı dili konuşan göçmenlerin de farklı coğrafyalardan gelmeleri dolayısıyla başka diyalektleri konuştuğu düşünülürse (ör., Arapça) Türkiye'deki çok dilli göçmen nüfusun haritasını çıkarmak ona göre dil politikaları ve eğitim stratejileri belirlemek açısından önemlidir.

Göçmenlerin miras dillerini konuşmaları kaçınılmaz bir olgudur. Belli ortamlarda sadece bir dilin konuşulması devlet politikası olarak kabul edilmektedir, devlet dairelerinde sadece Türkçe

kullanılması gibi. Ancak gündelik hayatta göçmenlerin miras dillerini bir günde unutup Türkçe konuşmaya başlamalarını beklemek gerçeklikten uzaktır. Göçmenlerin Türkçeye olan ihtiyacı açıktır, ancak Türkçe konuşabilmek için öncelikle iş veya eğitim hayatında olmak veya Türkçe konuşulan sosyal çevrelerde zaman geçirmek gerekmektedir. Birbirinden çok farklı 6 göçmen grupla gerçekleştirdiğimiz bu proje her göçmenin Türkçeye erişiminin kolay olmadığını göstermiştir. Örneğin Deniz'in (2021) odaklandığı Ugandalı kadınlar eğitilmiş olmalarına rağmen ve İngilizce öğretmenleri olarak iş aramalarına rağmen uğradıkları ayrımcılık yüzünden düzenli bir iş bulamamışlardır. Zaten yalnız başlarına geldikleri İstanbul'da kendileri gibi eğitilmiş Türklerle sosyal bir çevre oluşturmaları oldukça zordur. Gündelik hayatlarını minimum düzeyde Türkçe konuşarak idare etmektedirler. İş belirsizliği ve Türkçeyi bir dil sermayesi olarak görmemeleri onları her an Batı'da başka bir ülkeye gitme planları yapmaya itmektedir. İstanbul'daki hayatları kendileri gibi Ugandalılarla, veyahut kilise ortamında veya diğer sosyal aktivitelerinde olduğu gibi, diğer Afrikalılarla geçmektedir. Ortak dillerinin olmadığı diğer Afrikalılarla İngilizce konuşmaktadırlar. Dolayısıyla günlük hayatta dil kullanımları, kısıtlı imkânlarla sahip yaşantılarının belirlediği sınırlarda gerçekleşmektedir. Benzer kısıtlamaları, incelediğimiz Suriyeli genç ve profesyonel erkeklerde de gözlemledik (Bektaş, devam ediyor). Tek erkek olmaları dolayısıyla Türk toplumuyla arkadaşlık kurmaları oldukça zor olan bu gruptan İngilizce öğretmenliği yapan genç bir erkek katılımcı, mülakattaki ifadesine göre "metroda gelen telefonları Arapça konuşması gerekecekse açmadığımı," etrafındaki Türklerden tepki almak istemediğini belirtmiştir. Dolayısıyla, miras diller hâlihazırda göçmenlerin kullanmak zorunda olduğu ve Türkçe ve hatta İngilizcenin hayatlarındaki yerine bağlı olarak kullanmaya devam edecekleri dillerdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, nasıl Türkçe 60 yıllık göç tarihi sonucunda Avrupa'dan silinmediyse, Arapça, Farsça ve Afrika Dilleri gibi çoğunlukta olan göçmenlerin dilleri de Türkiye'de en az birkaç kuşak konuşulacak gibi görünmektedir.

Türkiye'nin bazı şehirlerinde aynı ulustan gelen göçmen gruplarının daha yoğun yaşadığı bilinmektedir. Bu grupların yerleşim şekilleri, birbirleri olan ilişkileri ve gündelik hayatta toplumun diğer kesimleri olan bağlantıları çok dillilik repertuvarlarını etkilemektedir. Mevcut durumda İstanbul'un bazı semtlerinde örneğin Suriyelilerin ve Afganların daha yoğun olarak yaşadıklarını görmekteyiz. İstanbul gibi her semtin ayrı küçük bir şehir gibi görüldüğü bir metropol için bu tür dağılım aslında normal görünmektedir. Dünyanın diğer metropollerinde de nüfus dağılımı açısından aynı heterojenliği görmekteyiz. Bunun temel sebebinin de ekonomik ilişkiler ağı ve politik alt yapı olduğu da malumdur. Ancak elbette, diğer Batı şehirlerinde olduğu gibi bu grupların kuşaklar boyunca aynı semtte yaşamaları ister istemez bir gettolaşmaya neden olacak ve birlikte yaşama kültürünü sekteye uğratacaktır. Bu tür bir ayrıştırmanın önüne geçebilmek için elbette daha homojen bir dağılımın oluşması çözüm gibi görünmektedir. Ancak yine Avrupa örneğini alacak olursak göçmenlerin şehrin her semtinde, her iş kolunda, her sosyal alanında var olması çok uzun zaman alır. Portes & Zhou'nun (1993) ünlü çoklu asimilasyon (*segmented assimilation*) teorisine göre göçmenler ekonomik olarak güçlendikçe kendi göçmen gruplarının içinde sosyal basamakları tırmanırlar. Bunun yansımalarını bazı Avrupa kentlerinde görmekteyiz. Örneğin Berlin'in Kreuzberg semtinde yaşayan Türkler arasında bu tür profillere rastlamak mümkündür. Kuşaklardır belli bir sermaye biriktirmiş de olsa, semtten çıkmayan ve aynı semtte, Türklerle olan aynı sosyal çevresinde yaşamaya devam eden Türkler vardır. Bu Türklerin öncelikleri arasında Almanlarla entegrasyon gibi bir sorun ön sıralarda yer almamaktadır. İlk kuşak zaten kısıtlı Almanca konuştuğu için Alman toplumu ile içli dışlı olamamıştır. İkinci ve üçüncü kuşaklar okullaşma dolayısıyla dil sorununu çözmüş ancak daha rahat maddi imkanlarda yaşamış olması nedeniyle kültürel anlamda da bir entegrasyona ihtiyaç duymamıştır. Elbette bu tür

bir hareket dışında kalan, Alman toplumu ile bir an evvel entegre bir şekilde yaşamak isteyen ve bunu başaran Türk de çoktur. Onların durumunda da ev içi iletişimde bile hızla Almancaya geçildiğini, ailenin çocuğun Almanca bilgisine ve eğitimine çok önem verdiğini ve çocuklukta okulda Alman arkadaşlarla başlayan ilişkilerin hiç kesintisiz sürdüğünü görüyoruz. Bu gruplar dışında kalan büyük çoğunluk düşük eğitim ve becerilerinin sonucu olarak ekonomik sermayesini arttıramamakta, bir nesilden diğerine aktaramamaktadır. Nesilden nesile geçen işçilik veya küçük ölçekte iş sahibi olmanın sonucu olarak toplumsal sınıf çok da değişmediği için Türkçe korunmakta ve Almanlarla veya diğer Almanca konuşan göçmenlerle ilişkiler sınırlı tutulmaktadır. Dolayısıyla zaman içinde bir göçmen toplumunun ana akım toplum veya diğer göçmen toplumlarla ilişkisi ekonomik, sosyal ve kültürel olarak değiştikçe dillerle olan ilişkileri de değişmektedir. Bu tür bir ayrışmayı İstanbul'da zaten hâlihazırda hissetmekteyiz. Yeni yapılan pahalı sitelerde oturan körfez Arapları ile Esenler'de veya düşük gelir gruplarının oturduğu semtlerde oturan Suriyeliler İstanbul gibi bir metropolde ayrı dünyalar yaşayan Arapça konuşucularıdır. İlk grup daha iyi eğitilmiş olduğu için İngilizce de bilmekte ve günlük hayatta Türklerden çok İngilizce bilen diğer yabancılarla konuşmaktadır (bkz. Bektaş, devam ediyor). İkinci grup ise daha düşük gelir ve eğitim grubuna mensup olduğu için Türkçeyi genellikle etraftan öğrenmekte, düşük gelir grubuna ait Türklerle daha çok iletişim kurmakta ve genellikle İngilizce konuşamamaktadır. Dolayısıyla ana dili Arapça olan bu iki grup, Arapçaları arasındaki diyalekt farkı bir yana, dil repertuarlarını çok farklı şekillerde oluşturmaktadır.

Çok dilli göçmenlerin dil biyografileri onların Türkçeyi öğrenme, kendi miras dillerini ve diğer dilleri kullanma süreçlerini anlamamıza yardımcı olur. Toplumsal düzlemde geniş anket ve tarama çalışmaları bize nasıl genel bir manzara sunuyorsa, daha derinlemesine yapılan, örneğin etnografik çalışmalar çok dilli kullanımın bir göçmenin hayatındaki seyri konusunda bilgi verir. Örneğin, Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak görüp en kısa sürede Avrupa'ya gitmek isteyen Afgan, Suriyeli, Afrikalı vb. göçmenlerin Türkçe öğrenme süreci ile Pendik'te doğmuş bir Suriyeli çocuğun Türkçe edinme süreci aynı değildir. Bir dilin kültür ve sembolik sermaye açısından değeri, dili bilmenin getireceği ekonomik yarar gibi faktörler o dilin niteliğinin ve öğrenme süreçlerinin dışında olgulardır. Bu bakımdan, çok dillik aşlında çok boyutlu olduğu kadar çok çeşitli de bir olgudur. Türkiye'nin doğru çok dillilik profilini çıkartarak bu tür repertuarları anlar, bireylerin dil becerilerinin arkasında yatan nedenleri anlamlandırır ve eğitimde ona göre pedagojiler belirleyebiliriz. Projemizde yer alan Deniz (2021) ve Sönmez'in (2021) çalışmaları bize aynı grup göçmenlerin bile proje süresince geçirdiği hayata bakış değişikliklerini ve bunun İstanbul'da kalma veya buradan gitme kararlarını nasıl etkilediğini, akabinde bu tür projeksiyonların katılımcıların hangi dile ne zaman ne kadar önem vermesi gerektiğinin bilincinde olduklarını göstermiştir.

Göçmenlerin hayatlarını yakından incelemek, yani istatistiklerde temsil edildikleri sayıların dışında incelemeler yapabilmek dil öğrenim ve kullanımlarını anlamada oldukça önemlidir. Bu sayede gündelik hayatta dil kullanımının devletler veya diğer resmî kurumların koyduğu normların ne kadar dışında olduğunu görmekteyiz. Örneğin, bir dili konuşurken diğer bir dilden sözcükler veya başka birimler olarak konuşma (code-switching) olgusunu incelediğimizde, bu tür bir konuşmanın çok dilli bireylerin gündelik hayatının en yaygın dil kullanım biçimi olduğu görülür. Bu karışık konuşma biçiminin yerine ve diğer konuşmacılara göre değişiklik gösterdiğini bilmekteyiz. Örneğin saha araştırmamızda dil yetilerine göre farklı katılımcı grupları bizimle Türkçe temelli, İngilizce temelli veya söz konusu dil temelli olarak farklı dilleri karıştırarak konuşmaktaydılar. Ancak her oturumda her üç dilin de homojen bir şekilde dağıtılıp konuşulması söz konusu değildi. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür araştırmaların Türkçeyi ilgilendiren boyutundaki çalışmaların çoğu Türkçenin göçmen dili olduğu Avrupa'da gerçekleştirilen çalışmalardır. Ancak

günümüzde Türkiye'deki çok dilli göçmenlerin Türkçe kullanımı da konuşma analizi ve benzer yöntemler aracılığıyla aynı ölçüde dikkate değerdir. Projemizde çok geniş skalada Türkçe bilen katılımcılar olduğu için biz de sahada ileri derecede Türkçe bilen bir Alman'ı özel hayatında ve bir Japon'u iş hayatında inceleme fırsatı bulduk (Bozer, 2021). Ses kaydı olarak topladığımız verileri incelediğimizde her iki hayat için de iyi Türkçe konuşmanın sembolik anlamları olduğunu tespit ettik. Alman kadın katılımcı Türkçeyi iyi kullanması sayesinde İstanbul'da istediği çeşitlilikte bir sosyal çevreye sahip olduğunu anlatırken Japon kadın katılımcı eşinin ailesi ile iletişim kurmak için geliştirmeye başladığı Türkçesinin gündelik hayatta ve iş hayatında birçok kapı açtığından bahsetti. Öte yandan, çalışmasının Suriyeli genç mimarlarla gerçekleştirdiği etnografik boyutunda Bektaş (devam ediyor), ana dilleri Arapçadan çok Türkçe ve İngilizcenin gençlerin çok dilli kimlik inşasında önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Mimarlık yapan ve üniversiteyi İstanbul'da bitiren Suriyeli bu gençler yaşadıkları ve çalıştıkları çok uluslu çevrelerde yoğunlukla İngilizce konuştuklarını, bunun İstanbul'da kurmaya çalıştıkları kozmopolit hayat fikirleriyle bağdaştığını göstermiştir. Sönmez'in (2021) araştırmasında ise birbirinden farklı standartlarda yaşayan İranlı bir grup kadın incelendiğinde yaşam biçimi göçü (*life-style migration*) olgusunun dille ne kadar iç içe olduğu ortaya çıkmıştır. Nişanlısı ile gelip İstanbul'da doktora yaptıktan sonra burada yerleşme istediğinde olan katılımcılardan biri, arzu ettiği entelektüel ve özgür hayatı kurma peşindeyken; diğer bir katılımcı tamamen küçük çocuğunu Türkiye'de okutmak amacıyla buraya yerleşmiş ve evden çok çıkmadan kısıtlı Türkçesi ama maddi olarak geniş imkanlarıyla diğer İranlılara da çok karışmadan Beylikdüzü'nde kendine bir hayat kurmuştur. Bu iki katılımcının Türkçeye duydukları ihtiyaç ve İngilizcelerin ve Farsçalarının günlük hayatta kullanımları birbirinden çok farklıdır.

Afrikanlı göçmenlerin adı transit göçmen olarak çok geçmekle birlikte, Deniz'in çalışmasındaki Ugandalı kadınlar artık İstanbul'da kendilerine has bir yaşam kurma ideali ile yola çıkmışlardı. Dil biyografilerinde en az dörder dil yer aldığı için ve kolonyal bir dil olarak öğrendikleri İngilizceyi ana dilleri saydıklarından İstanbul'da bu kadar az İngilizce konuşulmasını şaşkınla karşıladıklarını ifade ediyorlardı. Onlar için İngilizce Türklerden üstün olduklarını hatırlatan bir sermaye olmakla beraber, gündelik hayatta uğradıkları ayrımcılığı da önleyemiyordu. Deniz'e (2021) sahada tanıştığı, katılımcılarının arkadaşı olan bir Afrikanlının dediği gibi, Türkleri kolonileşmeden geçmedikleri için içine kapalı bir toplum olarak görmüşlerdi. Buna mukabil, ten renklerinden ötürü İngilizce öğretmeni veya çocuk bakıcısı olarak çalışmak istedikleri yerlerden reddedildiklerini anlıyorlardı.

Suriyeliler, İranlılar ve Ugandalılar birlikte kısıtlı ekonomik imkanları ve daha geleneksel alt yapılardan gelmeleri dolayısıyla aynı semtlerde yaşayan gruplardı. Ancak hepsinin İstanbul deneyimi farklıydı. Barutçuoğlu (devam ediyor) ise doktora çalışmasında İtalyanlara bakmakta ve Türklerle evli İtalyan erkeklerin gündelik hayatta "evli çift" olarak nasıl birçok dilli repertuar oluşturduklarına odaklanmaktadır. Yüksek eğitilmiş bu grup için İstanbul'da yaşamak hem memleketlerine yakın bir şehirde hem de bir metropolde yaşamının ayrıcalıklarını getirmekte, gündelik hayatta genellikle olumlu karşılandıkları için dile ilişkin bir baskı altında hissetmemektedirler. Ev içi sohbet ortamlarından alınan kayıtların incelenmesiyle, bu çiftlerin İngilizce konuşmaları da yer yer uzun süreli İtalyanca veya Türkçeye geçişlerle gerçekleştirilmektedir. Alman ve İtalyanların çok dillilik deneyimleri diğer gruplardan çok farklı olsa da Avrupalı bir grup şeklinde kolayca birleştirilecek kadar çok benzerlik de içermemektedir. Dil repertuarlarının önemi ve tarihselliği bir kere daha karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Göçmen çok dilliliği çok katmanlı ve çok boyutlu bir olgudur. Bu makalede çok kısa bir özetini verdiğimiz projemiz kapsamındaki dilbilimsel etnografik çalışmalarda birbirinden çok farklı göç yolculukları olan yeni İstanbullularını incelerken her biri en az 3 dili bilen katılımcılarımızın bu farklılıklarını öğrenme ve konuşma süreçlerine dâhil ettiklerini görmekteyiz. Kimileri için Türkçe öğrenmek birincil bir hedef değilken kimileri ilk başta Türkçe öğrenmesi gerektiğini düşünmüş, buna göre çalışmalar planlamıştır. Fakat göçmenler ne repertuarlarındaki miras dili tamamen bırakabilir ne de İngilizce öğrenmekten ve konuşmaktan vazgeçebilirler. Dolayısıyla günümüzde göçmenlik ister istemez çok dilli bir varoluş biçimini de simgeler. Bu varoluş biçimi sadece ekonomi, politika veya eğitim alanlarına odaklanılarak anlaşılabilir. Dilin sirayet ettiği her alan göçmenliği doğrudan ilgilendirmektedir. Bu bakımdan göç çalışmaları dilin kimi zaman merkezde yer alan varlığını takdir etmeden tamamlanmış sayılmaz.

Kaynaklar

Aalberse, S., Backus, A. ve Muysken, P. (2019). *Heritage Languages: A language contact approach* (Vol. 58). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.

Angouri, J. (2014). Multilingualism in the workplace: Language practices in multilingual contexts. *Multilingua*, 33, (1–2), 1–9. doi: 10.1515/multi-2014-0001

Backus, A. (2012). Turkish as an immigrant language in Europe. In Bhatia, T. K. & Ritchie, W. C. (Eds.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* (pp. 770–790).

Barutçuoğlu, D. (devam ediyor). *Multilingual home interactions: Italian-Turkish couples in İstanbul*. Boğaziçi University: Unpublished Doctoral Dissertation.

Bavin, E. (Ed.). (2009). *The Cambridge handbook of child language* (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press.

Bayram, F. (Ed.). (2020). *Studies in Turkish as a heritage language*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.

Bektaş, S. (devam ediyor). *Identity construction and negotiation: Multilingual Syrian immigrants as urban dwellers in İstanbul* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.

Blackledge, A. (2005). *Discourse and power in a multilingual world*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.

Block, D. (2003). *The social turn in Second Language Acquisition*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

Blommaert, J. (2001). Investigating narrative inequality: African asylum seekers' stories in Belgium. *Discourse & Society*, 12(4), 413–449. doi: 10.1177/0957926501012004002

Blommaert, J. (2009). Language, asylum, and the national order. *Current Anthropology*, 50(4), 415–441. doi: 10.1086/600131

Blommaert, J. (2010). *The Sociolinguistics of Globalization* (1st ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bozer, E. M. (2021). *Linguistic ethnography in a multilingual workplace: The Japanese language office at an English-medium state university in Turkey* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.

Busch, B. (2012). The linguistic repertoire revisited. *Applied Linguistics*, 33(5), 503–523. doi: 10.1093/applin/ams056

Cenoz, J. (2000). Research on multilingual acquisition. In J. Cenoz & U. Jessner (Eds.), *English in Europe: The Acquisition of a Third Language* (pp. 39–53). London, UK: Multilingual Matters.

De Costa, P., & Norton, B. (2016). Identity in language learning and teaching: Research agendas for the future. In S. Preece (Ed.), *Routledge handbook of language and identity* (pp. 586–601). New York, NY: Routledge.

Deniz, Ö. (2021). *Linguistic construction of translocal identities: Multilingual Ugandans in İstanbul* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.

Duchêne, A., Moyer, M. G., & Roberts, C. (Eds.). (2013). *Language, migration and social inequalities: A critical sociolinguistic perspective on institutions and work*. London, UK: Multilingual Matters.

Erduyan, I. (2022) The scale of modernity in the Heritage Language classroom. *Journal of Language, Identity & Education*, 21(4), 265-279. doi: 10.1080/15348458.2020.1791712

Extra, G., & Gorter, D. (2001). *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic, and educational perspectives*. London, UK: Multilingual Matters.

Extra, G., & Gorter, D. (Eds.). (2008). *Multilingual Europe: Facts and policies*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter.

Grosjean, F. (1985). The bilingual as a competent but specific speaker- hearer. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 6(6), 467–477. 10.1080/01434632.1985.9994221

Heller, M. (2007). *Bilingualism: A social approach*. London: Palgrave Macmillan.

Heller, M. (2013). Language and dis-citizenship in Canada. *Journal of Language, Identity & Education*, 12(3), 189–192. doi: 10.1080/15348458.2013.797272

Hoffmann, C. (2000). The spread of English and the growth of multilingualism with English in Europe. In J. Cenoz & U. Jessner (Eds.), *English in Europe: The acquisition of a third language* (pp. 1–21). London, UK: Multilingual Matters.

Horner, K., & Weber, J.-J. (2017). *Introducing multilingualism: A social Approach* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.

Kagan, O., Carreira, M. M., & Chik, C. H. (Eds.). (2017). *The Routledge handbook of heritage language education: From innovation to program building*. New York, NY: Routledge.

Madsen, L. M. (2015). *Fighters, girls and other identities: Sociolinguistics in a Martial Arts Club*. London, UK: Multilingual Matters.

Makoni, S. (2012). A critique of language, languaging and supervernacular. *Muitas Vozes*, 1(2), 189–199. doi: 10.5212/MuitasVozes.v.1i2.0003

Makoni, S., & Pennycook, A. (Eds.). (2007). *Disinventing and reconstituting languages*. New York, NY: Multilingual Matters.

May, S. (Ed.). (2014). *The multilingual turn: Implications for SLA, TESOL and bilingual education*. London, UK: Routledge.

Montrul, S. (2010). Current issues in Heritage Language Acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics*, 30, 3–23. doi: 10.1017/S0267190510000103

Norton-Peirce, B. (1995). Social identity, investment, and language learning. *TESOL Quarterly*, 29(1), 9–31. doi.org/10.2307/3587803

O'Rourke, B., Pujolar, J., & Ramallo, F. (2015). New speakers of minority languages: The challenging opportunity – Foreword. *International Journal of the Sociology of Language*, 2015(231), 1–20. doi: 10.1515/ijsl-2014-0029

Pavlenko, A. (baskıda). Multilingualism and historical amnesia: An introduction. In *Multilingualism and History*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Portes, A., & Zhou, M. (1993). New second generation: Segmented assimilation and its variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530(1), 74–96. doi: 10.1177/0002716293530001006

Preece, S. (Ed.). (2016). *The Routledge handbook of language and identity*. London, UK: Routledge.

Rampton, B. (2005). *Crossing: Language & ethnicity among adolescents* (2nd ed). Northampton, MA : St. Jerome Pub.

Reyes, A. (2014). Linguistic Anthropology in 2013: Super-New-Big: Year in Review: Linguistic Anthropology. *American Anthropologist*, 116(2), 366–378. doi: 10.1111/aman.12109

Ricento, T. (Ed.). (2015). *Language policy and political economy: English in a global context*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Russell, T. J. (2017). *Byzantium and the Bosphorus: A Historical Study, from the Seventh Century BC until the Foundation of Constantinople*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Schmidt, R. W. (1983). Interaction, acculturation, and the acquisition of communicative competence: A case study of an adult. In N. Wolfson & E. Judd (Eds.), *Sociolinguistics and language acquisition* (pp. 137–174). Rowley, MA: Newbury House.

Seals, C., & Shah, S. (Eds.). (2018). *Heritage language policies around the world*. London, UK: Routledge.

Seidlhofer, B. (2005). English as a lingua franca. *ELT Journal*, 59(4), 339–341. doi: 10.1093/elt/ccio64

Sönmez, E. (2021). *Investigating agency in discourse: Multilingual Iranian immigrants in İstanbul*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.

The Douglas Fir Group. (2016). A transdisciplinary framework for SLA in a multilingual World. *The Modern Language Journal*, 100(S1), 19–47. doi: 10.1111/modl.12301

Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024–1054. doi: 10.1080/01419870701599465

Wei, L. (2011). Multilinguality, multimodality, and multicompetence: Code- and modeswitching by minority ethnic children in complementary schools. *The Modern Language Journal*, 95(3), 370–384. doi: 10.1111/j.1540-4781.2011.01209.x

Yağmur, K. (2001). Turkish and other languages in Turkey. In G. Extra & D. Gorter (Eds.), *The Other Languages of Europe* (pp. 407–427). New York, NY: Multilingual Matters.